

ЎЗБЕКИСТОНДА МАКТАБ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ УЗЛУКСИЗЛИГИНИНГ АСОСИЙ МУАММОЛАРИ

Абдурахмохмонова Ҳилола Раҳматуллаевна

ТерДУ ПИ “Рус тили ва адабиёти”

кафедраси ўқитувчиси.

Мухторов Илёсжон Шавкатович

ТерДУ ПИ Рус тили ва адабиёти йўналиши

4-босқич талабаси.

Аннотация: Мақолада узлуксиз таълимнинг мазмун-моҳияти, ҳамда глобаллашув шароитида рақобатбардош кадрлар тайёрлашда узлуксиз таълимнинг инсонларнинг шахсий ва касбий ривожланишдаги тутган ўрни ва аҳамияти ёритилган. Шунингдек, республикамизда узлуксиз таълим тизимини ислоҳотида олий таълим узлуксизлигига таъсир этувчи муҳим омиллар тавсия этилган.

Калит сўзлар: узлуксиз таълим, мактаб, ихтисослашган таълим, шахс, талаба, кадрлар, капитал.

Аннотация: В статье рассматривается сущность непрерывного образования, а также роль и значение непрерывного образования в личностном и профессиональном развитии человека при подготовке конкурентоспособных кадров в условиях глобализации. Также рекомендуется выделить важные факторы, влияющие на непрерывность высшего образования, при реформировании системы непрерывного образования в стране.

Ключевые слова: непрерывное образование, школа, профильное образование, человек, ученик, кадры, капитал.

Annotation: The article discusses the essence of continuous education, as well as the role and importance of continuous education in the personal and professional development of a person in the preparation of competitive personnel in the context of globalization. It is also recommended to highlight the important factors affecting the continuity of higher education when reforming the system of continuous education in the country.

Key words: continuous education, school, specialized education, person, student, personnel, capital.

Ўзбекистонда таълимни модернизатция қилиш жараёнининг долзарб муаммоларидан бири бу мактаб ва олий таълим ўртасидаги узвийликнинг йўқлиги. «Мактаб – олий таълим» узлуксизлиги юқори малакали, талабга эга мутахассисларни тайёрлаш ва жаҳон таълим тизимида интеграциялашув йўлларида биридир.

Ҳар ўқув йилида Ўзбекистон Республикаси олий таълимлари янги талабалар сони билан қайта қайта тўлиб боради. Олий ўқув юртидаги ўқув жараёнининг сифати кўп жиҳатдан ўқувчиларнинг ўрта мактабда олган тайёргарлигига боғлиқ. Амалда биз мактаб ва олий таълим ўртасида сезиларли фарқ борлигини кузатамиз. Ўрта бўғин ўқувчиларини тайёрлашдаги камчиликлар талабанинг ўқишнинг биринчи йилиданоқ бошидан кечирган қийинчиликларини янада кучайтиради.

Биринчи курс талабаси институт ва олий таълимнинг ўқув жараёнига - таълимнинг кредит технологиясига жуда секин мослашади. Шу билан бирга, мактаб битирувчилари ўртасида умумий илмий ва умумий интеллектуал билим ва когнитив фаолият кўникмаларини шакллантиришнинг кескин етишмаслиги мавжуд. Мактабда талабаларга ўқув, илмий ва маълумотнома адабиётлари билан ишлаш кўникмалари етарли даражада ўргатилмаган, маъруза материали улар учун етарли даражада тушунарли эмас.

Баъзи биринчи курс талабалари ёрдам сўраб ўқитувчиларга мурожаат қилишга, қўшимча машғулотлар ва маслаҳатларга қатнашишга мажбур бўлишади, айниқса ўрта мактабда яхши ўзлаштирилмаган дарслардан яна қайтадан илм олишга, яна бир карра вақт йўқотишга мажбурдирлар.

Олий таълимга қадам қўйган талаба, айниқса биринчи курс талабаси ўқишнинг биринчи йилида юқорида санаб ўтилган қийинчиликларга дуч келишига тайёр холда келади. Шунинг учун ҳам энг паст кўрсаткичлар 1-2-курсларда кузатилади. Бунинг сабаблари кўп - анъанавий равишда мактаб ва олий таълимнинг узлуксизлиги муаммоси асосан таълим мазмуни нуқтаи назаридан кўриб чиқилади, шунинг учун ушбу мазмунни янгилаш, унинг барча даражаларида таълимнинг ўзгарувчанлигини ошириш, таълим натижаларига эътибор бериш мақсадида узлуксиз таълим тизими орқали амалга оширилиши керак.

Яна бир муаммо мактаб ва олий ўқув юртларида ўқитиш шакллари, усуллари ва воситаларининг бир-бирига мос келмаслигидир. Мактабда ва бакалавриятда профил тайёргарлиги ўқув режаларининг узлуксизлиги тамойилига аниқ риоя қилинган ҳолда, 11 йиллик таълимнинг жорий этилиши, талабанинг олий таълим муҳитига осонроқ мослашишига имкон яратади.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин жаҳон ҳамжамиятинининг тенг ҳуқуқли субъекти ва ажралмас бир қисми сифатида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этилишини, жамиятнинг маънавий янгиланишини, стратегик ривожланиш, жаҳон ҳамжамиятига қўшилишни таъминлайдиган демократик кучли ҳуқуқий давлат ва очиқ фуқаролик жамиятини қурмоқда. 1997 йилда қабул қилинган янги таҳрирдаги “Таълим тўғрисида”ги қонун [2] ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури [3] мамлакатда таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган демократик ҳуқуқий давлат қурилиши жараёнларига мослашнинг ҳуқуқий асосларини яратди.

Бу эса ўз ўрни да ўрта мактаб олий ўқув юртлари учун талабаларни тайёрлашни таъминлаши кўзда тутилган, аммо мактаб ва олий таълим ўртасида қўшимча таълим шакли орқали енгиб ўтиш мумкин бўлган масофа мавжуд. Аксарият мактаб ўқувчилари мактабда олган билимини, ҳеч кимга сир бўлмаган ҳолда, репетиторлар ёки тайёргарлик курслари хизматлари билан тўлдиришга мажбур бўлишади.

Бунда, айниқса, қишлоқ мактаблари ўқувчилари таълим хизматлари сифати шаҳарникига қараганда паст, тайёргарлик курслари ва репетиторлар мавжуд бўлмаган оғир шароитларда қолишади. Яқин кунларгача, қишлоқ мактаблари ўқувчилари муҳандис, ҳуқуқшунос, шифокор, иқтисодчи ва бошқалар мутахассисликлари бўйича давлат таълим грантларини ютиб олишлари даргумон эди (агар бир нечта бўлса), улар учун бу мумкин эмас эди.

Бунёд этилган президент мактаби, лицей ва гимназиялар каби олий ўқув юртларига кириш учун зарур билимлар тўпламини тақдим эта оладиган ўқувчиларга олий ўқув юрти ва мутахассислик танлашда кенг имкониятлар яратмоқда. Бу муассасалар тўлиқ ўрта махсус таълим билан таъминланган энг иқтидорли ўқувчилар учун мўлжалланган.

Аммо мамлакатда минимал тайёргарликни таъминлайдиган ўрта таълим муассасалари ҳам борки, улар олий таълимга кириш учун мўлжалланмаган ёки ўта оғир ҳолларда тестларда паст баллар билан ўтиш балли бўлган мутахассисликка киришга имкон беради.

Таълимни модернизатция қилишни таълимнинг биринчи босқичидан, яъни мактабдан бошлаш керак. Бизнинг шароитимизда бу давлат таълим муассасаларида ҳам, хусусий таълим муассасаларида ҳам таълим сифатини таъминлаш ўстидан назоратни кучайтириш зарурлигини англатади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси олий ўқув юртларининг ўқув фаолиятига таълимнинг кредит технологияси жорий этилган бўлиб, бу талабаларнинг ўз-ўзини тарбиялаш, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини амалга оширишга қаратилган инноватцион ва илғор таълимни кучайтиришни назарда тутди.

Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув ва кескин рақобатчилик кучайиб бораётган шароитда инсоннинг олдинги даврдаги бутун ҳаёт учун таълим олиш эмас, балки бутун ҳаёти давомида узлуксиз таълим олиш заруратини келтириб чиқармоқда. [3]

Таъкидлаш жоизки, мактаб таълимининг ҳозирги мазмуни ўқувчиларга алоҳида фанлар бўйича билим беради, аммо бу тез ўзгараётган дунёда мустақил равишда ахборот топиб, таҳлил қила оладиган ва қарор қабул қила оладиган малакали мутахассисни тарбиялаш учун етарли эмас.

Талабаларни шахс сифатида тайёрлаш, унинг шаклланиши олий таълимда давом этадиган вазифа мактабда етарли даражада бажарилмаяпти. Бу қолақликни бартараф этиш учун умумтаълим мактабларида ўқитиш методикасини ўзгартириш, янги ўқув режа ва дастурларини, дарсликларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш,

уларнинг мазмунини тубдан ўзгартириш ёки янгиларини яратиш – эскиларини қайтариш зарур деб ҳисоблаймиз.

“Узлуксиз таълим” концепцияси биринчи марта ЮНЕСКОнинг 1965 йилдаги форумида таниқли назариётчи П. Лангранд томонидан ўртага ташланиб сезиларли даражада назарий ва амалий резонансга сабаб бўлди ва натижада ўтган асрнинг 60 йиллари охирига келиб мазкур ибора илмий таҳлилнинг махсус предметига айланди. Узлуксиз таълимни халқаро даражада ўрганишнинг устуворликлари ўз ичига таълим тизимининг узлуксизлигини таъминловчи узлуксиз касбий таълим, қўшимча таълим, катталар таълими, аҳолининг ҳимоя қилинмаган қатлами таълимини ва иқтисодий моделларни қамрайди. [4]

Модомики, халқаро даражадаги устуворликларидан бири, таълим тизимининг узлуксизлигини таъминловчи узлуксиз касбий таълим, бу мактабнинг юқори синфларида ихтисослаштирилган курсларнинг жорий этилиши ҳисобланади. Бу, **биринчидан**, олий таълим муассасаларида таълимни олий таълим талабларига мослаштириш имкониятини таъминлайди. **Иккинчидан**, мактабнинг якуний баҳоларида Ўзбекистон олий ўқув юртларида қўлланиладиган янги ўқув режалари ва дастурлари, таълимнинг кредит технологияси тамойиллари ва талабалар билимини мониторинг қилиш модул-рейтинг тизимидан кенг фойдаланиш имконияти очилади.

Учинчидан, узлуксизликни таъминлашда у мактаб таълимига янги таркибий қисмларни (танлов курслари, лойиҳа ва тадқиқот фаолиятининг таркибий қисмлари) жорий этиш муҳим роль ўйнаши мумкин. Уларнинг моҳияти мактаб учун янги таълим шаклларида фойдаланиш зарурлигини белгилайди. Олий таълим муассасаларида бўлгани каби маърузалар, семинарлар, тренинглар, кейс-стади, таълим лойиҳалари) ва таълим фаолиятини ташкил этиш йўллари, асосан олий таълимга хос бўлган ўқувчилар томонидан индивидуал таълим траекторияларини танлаш мақсадга мувофиқдир.

Таъкидлаш жоизки, ихтисослаштирилган таълимга ўтиш мактабдаги анъанавий таълим тизимида катта ўзгаришларга олиб келади. Қолаверса, бу ўзгаришлар мактаб ва олий таълим узлуксизлигини ривожлантиришга хизмат қилиши шубҳасиз.

“Мактабгача, махсус, умумий ўрта таълим муассасаларида, бошқа таълим муассасаларида институтнинг профессор-ўқитувчилари, мактаб ўқитувчилари, талабалар, ўқувчилар ва тарбияланувчилар иштирокидаги кафедра филиалларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Педагогик амалиётнинг самарадорлиги талабалар илмий-тадқиқот лабораториялари фаолиятининг мактаб катта синф ўқувчиларини жалб этган ҳолдаги фаоллашиши, “Ёш тадқиқотчилар мактаби” тармоқларини кенгайтириш ҳисобига сезиларли даражада ошиши мумкин. [5].

Ёшларнинг замонавий таълим ва тарбия технологияларини ўзлаштиришига кўмаклашиш мақсадида психолого-педагогик ва методик кафедраларнинг илмий ва

методик потенциалининг интеграциясини таъминлайдиган педагогик маҳорат мактаблари, ўқув-илмий-маслаҳат марказларини тузиш зарур.”

Олий таълим томонидан бу давомийликка профессор-ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги тизимини модернизатсия қилиш орқали ҳал этилади. Олий таълимда мактаб ва олий таълим узлуксизлиги муаммосини амалий ҳал этиш мақсадида яратилган тузилманинг ўзига хос хусусияти, олий таълим ва мактаб ўртасидаги икки томонлама шартномалар асосида ишлайдиган таълим, илмий ва таълим марказлари ҳисобланади. Тузилма илмий, илмий-услубий муаммоларни ҳал қилиш, талабаларнинг илмий-тадқиқот фаолиятини тизимлаштириш, ўқитувчиларнинг ўқув, илмий ва услубий ишларини ташкил этиш, шунингдек, мутахассислик фанлари бўйича факультатив фанлар курсларини ҳисобга олган ҳолда интеграциялашган ўқув дастурларини яратиш мақсадга мувофиқдир.

Тузилма негизида мактаблар ва олий таълим талабалари моддий-техника базаси ҳамда ўқув-ахборот ресурсларидан олий таълимнинг етакчи олимлари ва амалиётчи ўқитувчилари раҳбарлигида илмий-тадқиқот лойиҳаларини амалга ошириш, фан олимпиадаларига тайёргарлик кўриш, магистратура талабалари учун зарур бўлган моддий-техника базасидан фойдаланиш, етакчи олий таълим ўқитувчиларининг ёзги семестр курсларини ташкил этиш имкониятидан фойдадан ҳоли эмас.

Масалан, замонавий таълим дастурида амалиёт давомида педагогика йўналиши талабалари умумтаълим мактаблари ўқитувчилари билан биргаликда таълимнинг устувор ва амалий йўналишлари бўйича диплом ишларини бажарсалар, яна бир карра амалда қўлланилган тажрибага асосланган илмий амалий ишни ёқлашга асос бўла олади. Бундан ташқари, “мактаб-олий таълим” интеграцияси янги авлод дарсликларини ёзиш учун мактаб ўқитувчилари ва олий ўқув юртлари ўқитувчилари орасидан муаллифлар гуруҳларини яратиш, мактаб ўқитувчилари ва олий таълим ўқитувчилари томонидан илғор технологиялар ва инновацион ўқитиш усулларини алмашиш, ҳам талаба, ҳам талабанинг ўқув ва илмий фаолиятини бошқариш орқали ҳам амалга оширилиб келса, дунё юзини кўраётган бир қатор мактаб дарсликлари реал ҳаётдан узоқлашмаган бўлар эди.

Янги Ўзбекистон жамиятини қуришнинг ажралмас қисми бўлган интеллектуал миллат ва инсон капиталини шакллантиришда ва миллий таълимни модернизацияси орқали жаҳон андозалари даражасида бўлишига ҳисса қўшган мактаб ўқитувчилари ва олий таълим профессорларининг қилишдаги ҳамкорлик меҳнати муҳим аҳамиятга эга. Биринчи навбатда, Ўзбекистон Республикаси бюджетидан олий ўқув юртларининг иқтидорли ва истиқболли битирувчилари-ўқитувчилари ва ёш ўқитувчилари учун грантлар ажратилиши; иккинчидан, мамлакат ичида ҳам, халқаро миқёсда ҳам таълим сифатини таъминлаш учун ижтимоий тадқиқотларни ташкил этишидир.

“Мактаб-олий таълим” ворислик муаммосини ҳал этиш келажагимиз кафолати сифатида жамият томонидан қўллаб-қувватланиши, эъозланиши ва қадрланиши, энг муҳими, соғлом, ақлли ва олижаноб янги авлод тарбиячиси сифатидаги ўқитувчи мавқеини юксалтиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. «Таълим тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225- модда; 2013 й.,41-сон, 543-модда).

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг Ахборотномаси, 1997 й., 11-12-сон, 295-модда; збекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 15-сон, 150-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда.

3. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2018 йил. Рақобатбардош кадрлар тайёрлашда узлуксиз таълим тизимининг ўрни ва аҳамияти. Нуримбетов Равшан Ибрагимович, ТАҚИ илмий ишлар бўйича

проректори, и.ф.д., профессор Абдурахмонова Гулнора Қаландаровна, ТДИУ кафедра мудири, и.ф.д.

4. Аношкина В. Л., Резванов С. В. Образование. Инновация. Будущее. 2001.Раздел. 3. Стадии становления концепции непрерывного образования. URL: sbiblio.com/biblio/archive/resvanov_obrasovanie/

5. Педагогик таълим узвийлигини таъминлашнинг илмий-педагогик муаммолари. Гафуржан Исраилович Мухамедов. Чирчик давлат педагогика институти. Журнал. Academic research in educational sciences 2021.